

Citation:

Sawicka, I., & Karasiński, A. (2018). Bałkańskie adaptacje tureckiego sufiksu *-çi / -ci*. *Slavia Meridionalis*, 18. <https://doi.org/10.11649/sm.1596>

Irena Sawicka

Instytut Sławistyki
Polskiej Akademii Nauk

Artur Karasiński

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Bałkańskie adaptacje tureckiego sufiksu *-çi / -ci*¹

Językoznawcy zajmujący się słowotwórstwem na ogół niewiele miejsca poświęcają morfonologii. Jeśli chodzi o języki bałkańskie, opisy morfonologii praktycznie ograniczają się do wyliczania alternacji fonologicznych w bezpośrednim powiązaniu z konkretnymi historycznymi procesami fonetycznymi.

W trakcie realizacji projektu dotyczącego bałkańskiego słowotwórstwa wyniknęła konieczność ustalenia formy podstawowej morfemu. Uporządkowany opis wymaga podania formy reprezentującej morfem. Zazwyczaj wybiera się formę wcześniejszą lub taką, która obsługuje większą liczbę kontekstów. Nie

¹ Artykuł powstał w ramach realizacji projektu „Konfrontacja słowotwórcza języków bałkańskich”, sfinansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, nr UMO-2013/09/B/HS2/02778. Kierownik projektu: prof. dr hab. Viara Maldjieva.

This work was supported by a grant from National Science Centre in Poland (contract No. 2013/09/B/HS2/02778). Authors' contribution: both authors participated equally in the concept of the study and drafting the manuscript. Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2018.

zawsze jednak możliwe jest wytypowanie kandydata na formę reprezentującą dany morfem, wówczas wskazuje się arbitralnie dowolny alomorf.

W artykule chcielibyśmy się zastanowić nad problemem, który z alomorfów i na podstawie jakich kryteriów uznać za formę podstawową w nieprostej sytuacji. Problem ten wymaga analizy morfonologicznej. Zilustrujemy to na przykładzie bałkańskich derywatów z zapożyczonym tureckim sufiksem *-çi/-ci*. Jest to sufiks niezwykle produktywny w języku tureckim w funkcji wykonawcy czynności, rzadziej nosiciela cechy, nic więc dziwnego, że właśnie ten sufiks zadomowił się w językach bałkańskich. W większości języków bałkańskich, tak jak w tureckim, sufiks ten przyjmuje formy [-ʃi/-ʃija] lub [-ɟi/-ɟija]². Która z tych form powinna zostać przyjęta jako podstawowa? W języku tureckim sufiks ten występuje także w postaci *-çu/-cu* (po labialnych), ale nas tutaj interesować będzie ta forma, która występuje na Bałkanach.

Zarówno w albańskim, rumuńskim, jak i w bałkańskich językach słowiańskich, kierunek udźwięcznień i ubezdźwięcznień jest regresywny, a nie jak w tureckim – progresywny (harmonia wokaliczna i konsonantyczna). W związku z tym trudno uznać bałkańskie formy z [-ɟi/-ɟija] jako rezultat upodobnienia. Najprawdopodobniej zostały zapożyczone z tureckiego wraz z podstawą słowotwórczą – są to zapożyczenia leksykalne. Równocześnie jednak sufiks ten bywa dołączany także do podstaw rodzimych. Dystrybucja formy dźwięcznej i bezdźwięcznej wydaje się nieco inna niż w tureckim. Zapewne dystrybucja formy z dźwięcznym i bezdźwięcznym nagłosem stanowi pewną kontaminację reguł rodzimych i tureckich, w zależności od trybu zapożyczenia i, ewentualnie, upowszechnienia którejs z form.

Materiał leksykalny zaczerpnięto z: *Słownik turecko-polski, polsko-turecki* (Dubieński & Antonowicz-Bauer, 1983); *Обратен речник на съвременния български език* (Георгиева, Иванова, Пенчев, Станков, & Андрейчин, 1975); *Обратен речник на македонскиот јазик* (Миличик, 1967); *Обратни речник српскога језика* (Николић, 2000); *Fjalor i Gjuhës Shqipe* (Thomai, 2006); *Μορφολογία των τουρκικών δανείων της ελληνικής γλώσσας* (Κυρανούδης, 2009). Listę wyrazów rumuńskich udostępnił Tomasz Cychnerski.

Przykłady tureckie:

- po samogłosce: *çalmacı, çerçevenci, fitneci, gerici, maliyeci, tasfiyeci*;
- po sonancie: *fernerci, demirci, gözlemci, hancı, heykelci, salcı, şekerçi* (jedynek wyjątek to *çerçi* – rozpowszechniona, niedbała wymowa wyrazu *çertçi*);

² Pomijając ewentualne poszerzenia.

- po obstruencie bezdźwięcznym: *çakmakçi, fesatçi, çiftçi, çorapçi, devletçi, gösterişçi, taklitçi, sanatçi*;
- po obstruencie dźwięcznym: *avci, merkezci, savci, tavci, yaldizci*.

Przykłady serbskie:

- po samogłosce: *ковачија, бачија, гледичија, кројачија, кочија, симиџија, инаџија, хаџија, трошаџија*;
- po sonancie: *крмчија, лагумџија, чаџија, џамџија, јобанџија*;
- po obstruencie bezdźwięcznym: *чифчија, салепчија, ашчија, турекчија*;
- po obstruencie dźwięcznym: *ајлугџија, суругџија, дангубџија, тобџија*.

Przykłady bułgarskie:

- po samogłosce: *абаджия, чорбаджия, таргаджия, кафеджия, гемиджия, ракиджия*;
- po sonancie: *салджия, калайджия, фитилджия, джамджия, ханджия, сеурджия, кормчия, журчия*;
- po obstruencie bezdźwięcznym: *кабакчия, памукчия, кебапчия, топчия, пилафчия, ахчия, инатчия*. Oraz *джебчия, сладоледчия, меразчия*, wymawiane [dʒɛptʃija], [stadolettʃija], [meraʃtʃija];
- po obstruencie dźwięcznym: tylko dwa przykłady: *авджия, ловджия*.

Przykłady macedońskie:

- po samogłosce: *алваџија, папуџија, силеџија, фуџија, бачија, кочија, гледичија*;
- po sonancie: *свиџија, фенерџија, големџија, елчија, курчија, камџија*;
- po obstruencie bezdźwięcznym: *симитчија, ишчија, чифчија, ахчија, бурекчија, тавчија* [taftʃija], *кебапчија*;
- po obstruencie dźwięcznym: *чифлиџија, ловџија, керамидџија, авџија*.

Przykłady albańskie:

- po samogłosce: *fuçi, kaçi, klluçi, leçi, palaçi, posaçi, arabaxhi, arixhi, barkaxhi, kadexhi, trapaxhi*;
- po sonancie: *gulçi, gumçi, allçi, akinxhi, arxhi, arzualxhi, bakërxi, kujunxhi, kujxhi, furrxi*;
- po obstruencie bezdźwięcznym: *batakçi, sahatçi, salepçi, çifçi, dyfekçi*;
- po obstruencie dźwięcznym: znaleziono tylko jeden przykład: *ahengxhi*, oraz jeden, w którym sufiks *-xhi* wystąpił po obstruencie bezdźwięcznym w wygłosie tematu słowotwórczego *gyrbetxhi* [gyrbeddçi]. Podobnie dwa przykłady zapisane były z obstruentem dźwięcznym *faizçi* i *bixhozçi*

wymawiane zapewne [faistʃi], [bidʒostʃi] (albańskie reguły ortograficzne na ogół nie uwzględniają upodobnień pod względem dźwięczności). Niemniej znamienne jest, że -çi wystąpiło po dźwięcznym obstruencie w wygłosie tematu.

Przykłady rumuńskie:

- po samogłosce: *halvagi*, *herghelegiu*, *lampagi*, *macaragi*, *pavagi*, *pastramagi*, *rablagiu*, *zurbagi*, *tinichigi*, *perdelegiu*;
- po sonancie: *hangiu*, *ibrişingiu*, *pazvangiu*, *peşingiu*, *pilangiu*, *tarapangiu*, *zavergiu*;
- po obstruencie bezdźwięcznym: *caicciu*, *ciubucciu*, *contracciu*, *otcupciu*, *pilafciu*, *salepciu*, *talhâşciu*;
- po obstruencie dźwięcznym brak przykładów. W ogóle liczba wyrazów z tym sufiksem jest znacznie mniejsza w rumuńskim niż w albańskim i w językach słowiańskich. Mamy natomiast zapis *pilafgiu* (obok *pilafciu*), o prawdopodobnej³ wymowie [p'ilavdʒiw].

Przykłady greckie:

- po samogłosce: *ταξιτζής* ('taksówkarz');
- po sonancie: *γκολτζής* ('piłkarski strzelec');
- po obstruencie bezdźwięcznym: *πασοκτοής* ('członek partii PASOK'), *παοκτοής* ('fan drużyny piłkarskiej PAOK'), *αεκτοής* ('fan drużyny piłkarskiej AEK');
- po obstruencie dźwięcznym: nie znaleziono przykładów.

Tab. 1. Dystrybucja sufiksów [-ʃi/-ʃija] i [-dʒi/-dʒija] w językach bałkańskich

	turecki	serbski	bułgarski	macedoński	albański	rumuński	grecki
po samogłosce	[-dʒi]	[-ʃija] / [-dʒija]	[-ʃija] / [-dʒija]	[-ʃija] / [-dʒija]	[-ʃi] / [-dʒi]	[-dʒiw]	[-dʒis]
po sonancie	[-dʒi]	[-ʃija] / [-dʒija]	[-ʃija] / [-dʒija]	[-ʃija] / [-dʒija]	[-ʃi] / [-dʒi]	[-dʒiw]	[-dʒis]
po obstruencie dźwięcznym	[-dʒi]	[-dʒija]	tylko po /v/: [-dʒija]	[-dʒija]	[-dʒi]	brak przykładów	[-tsis]
po obstruencie bezdźwięcznym	[-ʃi]	[-ʃija]	[-ʃija]	[-ʃija]	[-ʃi]	[-ʃiw]	brak przykładów

³ Reguły udźwięcznień i ubezdźwięcznień dla języka rumuńskiego nie są całkowicie jasne.

Powyższa tabela nie odzwierciedla jednak w pełni faktycznego procesu derywacji, ponieważ na jego rezultat nałożyły się reguły regresywnej asymilacji spółgłosek w poszczególnych językach.

W języku tureckim dystrybucja form omawianego sufiksu wydaje się jasna – wariant dźwięczny po rezonantach (samogłoskach i sonantach) i obstruentach dźwięcznych, wariant bezdźwięczny – po obstruentach bezdźwięcznych. Wybór formy sufiksu ma charakter procesu (upodobnienia) lub raczej reguły progresywnej. Formę podstawową trudno wskazać z powodu działania harmonii konsonantycznej, chyba żeby przyjąć formę o wyższej frekwencji, czyli *-ci* ([*-dʒi*]). Natura harmonii nie pozwala jednak uznać którejś z form za podstawową. Progresywnych ubezdźwięcznień/udźwięcznień, a raczej konkretyzacji wartości pierwotnej spółgłoski sufiksu ze względu na dźwięczność nie można sformułować w postaci synchronicznego procesu fonetycznego, ponieważ harmonia konsonantyczna nie ma powszechnego zastosowania (między innymi nie dotyczy wszystkich sufiksów i wszystkich klas obstruentów). Tak więc w wypadku przykładów tureckich mogłoby mieć zastosowanie pojęcie morfonemu czy hiperfonemu – omawiany sufiks można by zapisać jako */-tʃi/*. Można także bez trudu opisać dystrybucję *-çi* i *-ci* w postaci klasycznych reguł generatywnych, w ramach teorii, która nie posługuje się pojęciem fonemu np. (w uproszczonej postaci):

$$\left(\begin{array}{l} + \text{obstruent} \\ + \text{afrykata} \end{array} \right) \rightarrow \left(\begin{array}{l} + \text{obstruent} \\ + \text{afrykata} \\ + \text{dźwięczna} \end{array} \right)$$

w kontekście omawianego sufiksu agentywnego przy temacie zakończonym na samogłoskę, sonant lub obstruent dźwięczny.

I analogicznie:

$$\left(\begin{array}{l} + \text{obstruent} \\ + \text{afrykata} \end{array} \right) \rightarrow \left(\begin{array}{l} + \text{obstruent} \\ + \text{afrykata} \\ + \text{bezdźwięczna} \end{array} \right)$$

w kontekście omawianego sufiksu agentywnego przy temacie zakończonym na obstruent bezdźwięczny.

Języki bałkańskie w różnym stopniu zapożyczyły omawiany przyrostek. Najmniej derywatów tego typu, co rozumiały, występuje w rumuńskim i greckim. Najwięcej

w albańskim. Równie dużo takich formacji występuje w językach słowiańskich, w niektórych jak np. w macedońskim nadal stanowią one typ produktywny.

Fakt, że w serbskim po samogłosce i sonancie występuje zarówno [-tʃija], jak i [-dʒija] może sugerować decyzję o postulowaniu dwu odrębnych sufiksów. Tryb zapożyczenia był zapewne różny: a) zapożyczenie całego wyrazu (wówczas w tym kontekście powinna być forma sufiksu z dźwięczną afrykatą); b) przy podstawach słowiańskich – zapożyczenie samego sufiksu w formie przypadkowej i dołączenie do podstawy serbskiej lub obcej już na gruncie serbskim; c) uogólnienie formy tureckiej sufiksu z udźwięcznieniem; w niektórych wypadkach wystąpienie formy [-tʃija] po samogłosce można tłumaczyć uproszczeniem grupy z obstruentem bezdźwięcznym na pierwszej pozycji, np. [saχatʃija] (tur. *saatçi*) > [saχatʃʃija] > [saχatʃija], a więc pierwotnie była to pozycja po bezdźwięcznym okluzywie, podobnie jak w tureckim *çerçi* < *çertçi*. W formach tureckich na granicy morfemów częste są grupy okluzyw + afrykata. W językach słowiańskich wprawdzie grupy takie są dopuszczalne, ale nie są częste i na gruncie słowiańskim mogą ulec uproszczeniu, zwłaszcza gdy obie spółgłoski mają zbliżone miejsce artykulacji (częściej więc upraszczają się np. grupy [tʃ] niż [ktʃ]), podobnie zresztą w rumuńskim, np. *rahagiu* obok *rahatgiu*.

Ponieważ na gruncie słowiańskim dystrybucja obu form sufiksu w wyrazach tureckich nie jest jasna, mogło dojść do pomieszania i utrwalenia którejś z form w konkretnych wyrazach na zasadzie przypadku. Występują też dublety, np. serb. obok *сaxaчuyja* też *сaxачuyja* i *сaxачuyja*. Na przypadkowy wybór wskazuje także dystrybucja po tematach zakończonych na spółgłoskę właściwą. Wprawdzie forma *-чuyja* występuje po tematach zakończonych na obstruent bezdźwięczny, a forma *-чuyja* po obstruencie dźwięcznym, ale wartość wygłosowego obstruentu tematu zależy od pierwszej spółgłoski sufiksu, zaś jej wybór nie jest niczym motywowany, por. np. *тобчuyja* ‘artylerzysta’ od *топ* (bułg. *топчuyja*, tur. *topçu*), (por. Радић, 2001, s. 17–33).

W języku macedońskim po rezonantach zdecydowanie przeważają formy z dźwięczną afrykatą, ale formy z bezdźwięczną także występują. Wybór formy sufiksu także wydaje się przypadkowy. Chociaż po dźwięcznym obstruencie mamy formę *-чuyja*, a po bezdźwięcznym *-чuyja*, także i w tym wypadku wybór może być przypadkowy. Zdarzają się także przykłady zapożyczonych tureckich leksemów, w których, jak się zdaje, powinna być inna forma sufiksu, na przykład *чифлигчuyja* od *чифлик*. Wygląda na to, że derywat mógł zostać złożony z tureckich elementów już na gruncie słowiańskim, podobnie jak w wypadku serbskiego *тобчuyja*.

W bułgarskim po rezonantach występują obie formy sufiksu, ale zdecydowanie przeważają formy z *-джия*. Po obstruentach, podobnie jak w pozostałych językach słowiańskich, także zdarzają się „dziwne” przykłady, jak wybór formy sufiksu z bezdźwięczną afrykatą po dźwięcznym obstruencie w wygłosie słowiańskiego tematu. Na gruncie słowiańskim wygłos tematu ulega ubezdźwięcznieniu, np. *сладоледчия* [sładolettʃija]. Por. też formę *джебчия* zapewne od tureckiego *cep* (w serbskim *цепчија*). Na pozycję po obstruencie dźwięcznym w bułgarskim znaleziono tylko dwa przykłady: *авджия*, *ловджия*. W obu wyrazach w wygłosie tematu słowotwórczego stoi [v], które być może w momencie adaptacji miało jeszcze charakter sonantu (?). Jeśli tak, to należy przyjąć, że w języku bułgarskim po tematach zakończonych na dowolny pod względem dźwięczności obstruent, inaczej niż w serbskim i macedońskim, upowszechniła się forma sufiksu rozpoczynająca się bezdźwięczną afrykatą.

Wskazane wyżej zasady, a właściwie brak zasad w wyborze formy sufiksu jest oczywistym skutkiem faktu, że przejrzyste reguły tureckie są na gruncie słowiańskim kompletnie niezrozumiałe. Mogli więc Słowianie mieszać postacie sufiksu (nawet przy podstawach tureckich), tam gdzie reguły słowiańskie na to zezwalały. Stąd sytuacja słowiańska wydaje się kompletnie nieuporządkowana. Jedynie w bułgarskim, jak się zdaje, utrwaliła się reguła wyboru formy *-чия* po spółgłosce właściwej w wygłosie tematu słowotwórczego, pierwotnie zarówno dźwięcznej, jak i bezdźwięcznej. W konsekwencji, na skutek upodobnienia, wygłos tematu w tej formacji zawsze staje się bezdźwięczny. Można więc uznać, że w pozycji po obstruencie, *underlying* segment rozpoczynający sufiks to zawsze /tʃ/, a więc forma podstawowa sufiksu to [tʃija]. Po rezonantach natomiast wybór formy w bułgarskim pozostaje dowolny. Tak więc również w bułgarskim mamy w gruncie rzeczy do czynienia z dwoma sufiksami, ale ich dystrybucja jest nieco inna niż w serbskim i macedońskim.

Zastanawiając się zatem nad wyborem formy do reprezentowania omawianego sufiksu w opisie słowotwórczym (tzw. formy podstawowej) musimy brać pod uwagę następującą sytuację. W językach słowiańskich, i w ogóle w bałkańskich, obstruenty nie udźwięczniają się po sonantach i samogłoskach⁴, a upodobnienia obstruentów pod względem dźwięczności mają charakter regresywny (a nie progresywny jak w tureckiej harmonii konsonantycznej), nie możemy zatem traktować którejś z form omawianego przyrostka jako rezultatu procesu

⁴ Z wyjątkiem udźwięcznień po sonantach nosowych w części dialektów albańskich, co jednak nie ma skutków w postaci ograniczeń dystrybucyjnych.

fonetycznego lub reguły morfonologicznej działającej na gruncie słowiańskim. W związku z tym trudno uznać którąś z nich za podstawową. W takiej sytuacji sensowne byłoby posłużenie się jakimś pojęciem abstrakcyjnym, podobnym do np. archifonemu. Jednak pojęcie archifonemu nie nadaje się z tego względu, że odwołuje się ono do żywych procesów fonetycznych, a udźwięcznienie [ʃ] czy ubezdźwięcznienie [ç] po sonancie czy samogłosce do takich nie należą. Zresztą w sytuacji, gdy w tej samej pozycji występują obie formy, neutralizacja fonologiczna nie może mieć zastosowania. Bardziej natomiast pasuje pojęcie hiperfonemu w rozumieniu Moskiewskiej Szkoły Fonologicznej. Hiperfonem symbolizuje, podobnie jak archifonem, zbiór cech dystynktywnych, wspólnych dla fonemów podlegających neutralizacji. Jednak w wypadku hiperfonemu nie można określić tzw. pozycji mocnych, ponieważ w tych samych kontekstach fonetycznych mogą występować różne człony opozycji. Hiperfonem to zbiór fonemów występujących w tej samej pozycji fonologicznej w różnych alomorfach tego samego morfemu⁵. Pojęcie hiperfonemu wydaje się równoznaczne z pojęciem morfonemu (czy też morfofonemu), który rozumiany jest jako jednostka wyodrębniona w morfemie, składająca się ze wspólnych elementów fonemów alternujących we wszystkich alomorfach danego morfemu. Zatem zapis morfonologiczny (czy zapis z hiperfonemem) form z omawianym sufiksem byłby, np. serb. {kujunʃija}, chociaż zapis fonologiczny to /kujunɟija/ – do reprezentowania morfonemu wybierzemy po prostu człon nienacechowany opozycji. Takie rozwiązanie wymaga sformułowania reguł, które nie są identyczne z regułami neutralizacji fonologicznej danego języka. Można je oczywiście zapisać w postaci matryc, stosowanych w opisach generatywnych, nie jest to wygodne graficznie. Zamiast matrycy wygodniejszy jest po prostu znak hiperfonemu zapisany wersalikami. Niestety międzynarodowy alfabet fonetyczny IPA nie przewidział wielkich liter. Zapis z symbolem hiperfonemu czy morfonemu można ewentualnie postulować jako formę podstawową morfemu przy założeniu, że chodzi tu o jeden sufiks, ale nie możemy tu postulować jednego *underlying* segmentu w rozumieniu dowolnej odmiany fonologii generatywnej, ponieważ nie da się ustalić warunków, w których zadziałają tureckie *constraints*, a w których słowiańskie czy bałkańskie.

Zatem, dla serbskiego forma podstawowa omawianego sufiksu to forma z symbolem morfonemu {-ʃija}. Jego wartość fonologiczna i fonetyczna

⁵ Różnicę między archifonemem a hiperfonemem eksplicytnie sformułował Leonid Kasatkin (Касаткин, 1999).

w poszczególnych pozycjach niestety nie konkretyzuje się na zasadach synchronicznych. W pozycji po samogłosce i sonancie w wygłosie tematu słowotwórczego dystrybucji konkretnych form nie da się w ogóle wyjaśnić ani na gruncie synchronii, ani jako reguły morfonologicznej. W zasadzie więc nawet koncept hiperfonemu czy morfonemu niewiele tu rozwiązuje – należałoby przyjąć dwa odrębne sufiksy. W pozycji po obstruentach wartość nagłosowej spółgłoski najczęściej (ale nie zawsze) konkretyzuje się progresywnie w oparciu o reguły tureckie, które na gruncie słowiańskim nie działają. Wynika to stąd, że omawiane formacje częściej zapożyczone były w całości z tureckiego. Przykładów z podstawą słowiańską jest mniej.

Wobec tego, jedyne co możemy powiedzieć na podstawie synchronicznego oglądu, to, że w serbskim i macedońskim tematy zakończone na obstruent bezdźwięczny obsługuje sufiks *-uuja*, a zakończone na obstruent dźwięczny – sufiks *-uuja*, a w bułgarskim oba rodzaje tematów zakończonych obstruentem obsługiwane są przez *-uuja*. Tematy zakończone rezonantem obsługują oba sufiksy.

W języku albańskim, inaczej niż w językach słowiańskich, derywaty z omawianym sufiksem są w powszechnym użyciu, co wynika z charakteru leksyki albańskiej, bardzo zróżnicowanej pod względem genetycznym – turcyzmy nie stanowią w niej marginesu i często brak dla nich odpowiedników rodzimych (lub odpowiedników innego pochodzenia). Wydaje się, że albańska dystrybucja form omawianego sufiksu odzwierciedla w pełni dystrybucję turecką, co nie zmienia faktu, że nie da się na gruncie albańskim sensownie zinterpretować. Zatem jedyne, co można powiedzieć, to, że po rezonantach występują częściej formy *-xhi* ([-ɟʃi]), po obstruentach bezdźwięcznych mamy oczywiście *-çi* ([-tʃi]), a po dźwięcznych *-xhi* ([-ɟʃi]). W takim wypadku także i dla albańskiego nie da się ustalić formy podstawowej, ponieważ udźwięcznienie i ubezdźwięcznienie nie ma w albańskim natury progresywnej.

Rumuński zapożyczył formę, która najczęściej występuje w tureckim, czyli formę z dźwięcznym nagłosem, taka też forma upowszechniła się w różnych kontekstach. Po rezonantach odnotowano wyłącznie przykłady z *-giu* ([-ɟʃiw]). Po bezdźwięcznych obstruentach występuje *-ciu* ([-tʃiw]), ale także i forma sufiksu z dźwięcznym nagłosem zdarza się w tej pozycji, np. *pilafgiu*, (obok *pilafciu*), *rahatgiu*⁶. Na formacje z dźwięcznym obstruentem w wygłosie tematu słowotwórczego brak przykładów.

⁶ W wymowie wygłos tematu oczywiście udźwięcznia się.

Najmniejszym materiałem dysponowaliśmy w stosunku do języka greckiego (za Κυρανούδης, 2009). Na podstawie kilku zaledwie przykładów, wydaje się, że po samogłosce w wygłosie tematu słowotwórczego występuje forma sufiksu z dźwięcznym nagłosem (*ταξιτζής* [taksidzis]), podobnie po sonantach (*γκολτζής* [goldzis]). Wygłosy tematów greckich są na ogół wokaliczne, a tematy ze spółgłoską na końcu, to głównie tzw. literowce. Zatem formacji z tematyczną spółgłoską w wygłosie jest bardzo mało. W takich formacjach po bezdźwięcznym obstruencie występuje forma sufiksu [-tsis]: *παοκτοής, πασοκτοής, αεκτοής*. Na pozycję po dźwięcznym obstruencie przykładów brak. Jednak w dialektach i w języku potocznym, także i w tych przykładach używa się formy [-dzis], np. *παοκτοής* w dialekcie ateńskim brzmi [paogdzis] (co skutkuje udźwięcznieniem spółgłoski tematycznej), a na Peloponezie – [paokadzis] (tu do tematu dodano samogłoskę); tak samo *πασοκτοής* – w ateńskim [pasogdzis], na Peloponezie – [pasokadzis]; *αεκτοής* – w Atenach: [aegdzis]. Jedynie w dialektach północnych występują formy z bezdźwięcznym nagłosem sufiksu: [paoktsis], [pasoktsis], [aektsis], co być może ma związek ze słowiańskim sąsiedztwem, jednak wszelkie uogólnienia są niemożliwe ze względu na bardzo małą liczbę przykładów.

Konkludując powiemy, że w bałkańskich językach słowiańskich oraz w albańskim występują dwa odrębne sufiksy z dźwięcznym i bezdźwięcznym nagłosem, ale ich dystrybucja w konkretnych językach nie jest całkowicie identyczna. Genetycznie wywodzą się one z jednego sufiksu, a historie derywacji poszczególnych wyrazów lub grup wyrazów są zróżnicowane. W greckim i rumuńskim przykłady z omawianym sufiksem są zupełnie marginalne. W obu tych językach dominuje forma z dźwięcznym nagłosem sufiksu.

BIBLIOGRAFIA

- Κυρανούδης, Π. (2009). *Μορφολογία των τουρκικών δανείων της ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτελείο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Касаткин, Л. Л. (1999). *Современная русская диалектная и литературная фонетика как источник для истории русского языка*. Москва: Издательство Наука, Школа.
- Радић, П. (2001). *Турски суфикси у српском језику (са освртом на стање у македонском и бугарском)*. Београд: Институт за српски језик САНУ. (Библиотека Јужнословенског Филолога, Нова серија, 17).

SŁOWNIKI

- Dubiński, A., & Antonowicz-Bauer, L. (1983). *Słownik turecko-polski, polsko-turecki*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Thomai, J. (2006). *Fjalor i Gjuhës Shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë.
- Георгиева, Е., Иванова, К., Пенчев, Й., Станков, В., & Андрейчин, Л. (1975). *Обратен речник на съвременния български език*. София: Изд-во на Българската Академия на Науките.
- Миличиќ, В. (1967). *Обратен речник на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
- Николић, М. (2000). *Обратни речник српскога језика*. Београд: Матица Српска.

BIBLIOGRAPHY

(TRANSLITERATION)

- Kasatkin, L. L. (1999). *Sovremennaja russkaja dialektnaja i literaturnaja fonetika kak istochniki dlia istorii russkogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka, Shkola.
- Kyranoudēs, P. (2009). *Morphologia tōn tourkikōn daneiōn tēs hellēnikēs glōssas*. Thessalonikē: Aristoteleio Panepistēmio Thessalonikēs, Institutouto Neoellēnikōn Spoudōn.
- Radić, P. (2001). *Turski sufiksi u srpskom jeziku (sa osvrtom na stanje u makedonskom i bugarskom)*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. (Biblioteka Južnoslovenskog Filologa, Nova serija, 17).

DICTIONARIES

- Dubiński, A., & Antonowicz-Bauer, L. (1983). *Słownik turecko-polski, polsko-turecki*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Georgieva, E., Ivanova, K., Penchev, I., Stankov, V., & Andreichin, L. (1975). *Obraten rechnik na sŭvremenniaa bŭlgarski ezik*. Sofiia: Izd-vo na Bŭlgarskata Akademiia na Naukite.
- Miličić, V. (1967). *Obraten rečnik na makedonskiot jazik*. Skopje: Institut za makedonski jazik “Krstе Misirkov”.
- Nikolić, M. (2000). *Obratni rečnik srpskoga jezika*. Beograd: Matica Srpska.
- Thomai, J. (2006). *Fjalor i Gjuhës Shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë.

Bałkańskie adaptacje tureckiego sufiksu -çi / -ci

W artykule zastanawiamy się nad odpowiedzią na pytanie, który z alomorfów przyrostka i na jakiej podstawie należy uznać za formę podstawową. Zagadnienie wymaga analizy morfonologicznej, co zostało zilustrowane przykładami bałkańskich derywatów z tureckim sufiksem -çi / -ci. Jest to przyrostek agentywny o bardzo dużej produktywności, nic więc dziwnego, że rozpowszechnił się także na Bałkanach. Podobnie jak w tureckim, także w językach bałkańskich występuje on w dwóch postaciach: [-tʃi/-tʃija]/[-dʒi/-dʒija]. Którą z nich należy przyjąć jako podstawową?

Słowa kluczowe: morfonologia, alomorf, morfofonem, sufiks [-tʃi/-tʃija]/[-dʒi/-dʒija]

Balkan Derivatives with the Borrowed Turkish Suffix -çi / -ci

In the paper we reflect on which of the allomorphs of a suffix should be considered its basic form (and on what grounds). This problem requires morphological analysis. We will illustrate this with the example of Balkan derivatives with the borrowed Turkish suffix -çi / -ci. This agentive suffix is extremely productive in Turkish so it is not surprising that this very suffix has settled well in the Balkan languages. In most of them, like in Turkish, it assumes the forms [-tʃi/-tʃija] or [-dʒi/-dʒija]. Which of these forms should be regarded as the primary one?

Keywords: morphonology, allomorph, the suffix [-tʃi/-tʃija]/[-dʒi/-dʒija], morphoneme

Notki o autorach

Irena Sawicka (irsawicka@gmail.com) – slawistka, bałkanistka, językoznawczyni, profesor zwyczajna, pracuje w Instytucie Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. Zajmuje się fonetyką arealną, głównie w obszarze Europy Południowo-Wschodniej.

Irena Sawicka (irsawicka@gmail.com) – Slavist, Balkanologist, linguist, phonetician; Full Professor at the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Research interests: areal and typological phonetics, phonetic mapping of South-Eastern Europe.

Artur Karasiński (artur.karasinski@gmail.com) – albanolog, bałkanolog, zajmuje się albańskim słowotwórstwem. Adiunkt na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Artur Karasiński (artur.karasinski@gmail.com) – Albanologist and Balkanologist. Research interest: Albanian word-formation. Assistant Professor at the Nicolaus Copernicus University in Toruń.